

Pustovy, O.M. Investigation of the motivational factors behind group cohesion in the military unit. Military activity calls for the development of servicemen's teamwork regardless of their professional abilities or assigned tasks. Promotion of servicemen's teamwork motivation is an important function of military psychologists.

The article substantiates the importance of finding out the factors that affect the integration of servicemen into a military unit. The author discusses group cohesion and psychological climate factors in the military unit which include financial motivators, recognition and reward motivators, responsibility, relationship with commanders, career development motivators, achievement motivators, content of work, and cooperation. The author analyzes the results of empirical research into servicemen's teamwork motivation during combat operations in the East of Ukraine. The study found that career development and cooperation were the leading factors that promoted servicemen's cohesion and improved psychological climate in the military unit. Thus, in order to create a favorable atmosphere in the military unit, careful attention should be paid to the study of the motivational factors in servicemen's group cohesion.

Key words: teamwork, group cohesion, psychological climate in a military unit, hygiene and motivation factors.

Відомості про автора

Пустовий Олександр Миколайович, науковий кореспондент Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Кропивницький, Україна.

Pustovy, Olexander M., scientific correspondent, G.S. Kostiuk Institute of Psychology, NAES of Ukraine, Kropyvnytsky, Ukraine.

E-mail: student.stx@gmail.com

УДК 355:316.35

Сліпушко Г.М.

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК

Сліпушко Г.М. Профілактика негативних гендерних стереотипів особистості військовослужбовців-жінок. У статті досліджуються особливості психопрофілактики негативних гендерних стереотипів особистості військовослужбовця-жінки. Представлені рекомендації щодо адаптації жінок після повернення з АТО й ООС: врахування положень Резолюції ООН від 5.10.2009 р. щодо ширшого залучення жінок до вирішення політико-економічних питань у конфліктних і постконфліктних ситуаціях; врахування і запровадження в Україні позитивного досвіду країн ЄС, США, Канади щодо регулювання служби жінок в армії; законодавчі ініціативи для подолання дискримінації за гендерною ознакою; поширення інформації про військовослужбовців-жінок у ЗМІ; надання можливостей жінкам для отримання високих військових звань; внесення змін до наказу Міністерства оборони України № 46 «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку».

Ключові слова: психопрофілактика, гендерні стереотипи, жінка-військовослужбовець, АТО (антитерористична операція), ООС (операція об'єднаних сил), рівні права, Збройні Сили України (ЗСУ).

Сліпушко Г.Н. Профілактика негативних гендерних стереотипів личности военнослужащих-женщин. В статье исследуются особенности формирования рекомендаций по психопрофилактике негативных гендерных стереотипов личности военнослужащих-женщин. Представлены рекомендации относительно адаптации после возвращения из АТО и ООС: с учетом положения Резолюции ООН от 5.10.2009 г. по более широкому вовлечению женщин в решение важных политико-экономических вопросов в конфликтных и постконфликтных ситуациях; учет и внедрение в Украине опыта стран ЕС, США, Канады по урегулированию участия женщин в армии; внедрение законодательных инициатив по преодолению дискриминации по гендерным признакам; распространение информации о военнослужащих-женщинах в СМИ; возможности для женщин получать высокие военные звания; внесение изменений в приказ Министерства обороны Украины № 46 «О введении в действие Списка должностей офицерского состава, на которые могут назначать женщин, принятых на военную службу по контракту в добровольном порядке».

Ключевые слова: психопрофилактика, гендерные стереотипы, женщина-военнослужащая, АТО (антитерористическая операция), ООС (операция объединенных сил), равные права, Вооруженные Силы Украины (ВСУ).

Постановка проблеми. В історії Української держави Євромайдан – 2014 р. і Революція гідності, а потім АТО (антитерористична операція) й ООС (операція об'єднаних сил) визначили необхідність суттєвих змін у всіх сферах суспільно-політичного, культурно-мистецького і науково-освітнього просторів. На порядок денний національної психологічної науки та практики були поставлені нові актуальні проблеми. Зокрема, це дослідження особливостей негативних гендерних стереотипів військовослужбовців-жінок, які повертають в мирне життя після перебування в зоні АТО й ООС. Це питання тісно пов'язане з гендерною проблематикою, що є однією з найбільш актуальних у сучасній європейській науці. Зважаючи на те, що у Збройних Силах України, як і інших держав, переважають чоловіки, розробка шляхів і методів адаптації жінок в умовах військових дій та після них до мирних умов потребує особливої уваги. Актуальність цієї

проблеми зростає в екстремальних та особливих умовах АТО й ООС, коли після повернення з них жінкам необхідно професійно інтегруватися в мирне життя, бути там реалізованими.

В українському діючому законодавстві ратифіковані визначальні міжнародні документи, які стосуються регламентації прав і можливостей чоловіків і жінок, зокрема «Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», «Цілі розвитку тисячоліття ООН». Проте, фактично не вирішеним є питання адаптації жінок-військовослужбовців до мирних умов після повернення з зони АТО та ООС. Для забезпечення належного рівня психопрофілактики такої категорії жінок вагомим є, насамперед, наукове осмислення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлено у працях українських і зарубіжних учених. Зокрема, її вивчали П. Бендер, І. Данилюк, Н. Дубчак, Ю. Калагін, Т. Марценюк, Ю. Савченко, Р. Семенець, Я. Тешанович, Н. Шумакевич та ін. Щодо наукового вивчення проблем військовослужбовців-жінок, то варто відзначити, що у 2-й половині ХХ ст. до цього питання зверталися американські й західноєвропейські дослідники. Зокрема, це дослідження про роль жінок в армії (М. Бінкін, Ж. Гербач, С. Джексон, С. Єнлоу, Д. Мітчел, Д. Паркер, М. Растанд, М. Яновіц). Проте, до цього часу відсутня комплексна праця, яка була б присвячена дослідженню особливостей психопрофілактики негативних стереотипів щодо жінок-військовослужбовців після повернення з АТО й ООС. Так, Ж. Гербач вивчала гендерний аспект професійної соціалізації військовослужбовців-жінок у збройних силах, Н. Шумакевич – гендерний аспект військової реформи. У праці І. Кривцової досліджуються особливості трансформації гендерного контракту на прикладі родин військовослужбовців. Суттєвим внеском стали кандидатська дисертація Т. Сенченкової «Чоловіче та жіноче в соціумі: гендерний аспект» (1992), монографії І. Жеребкіної «Жіноче політичне несвідоме», Л. Смоляр «Минуле заради майбутнього», дисертація О. Вілкової «Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів». На початку 1990-х рр. досліджувалися різні аспекти особистості військовослужбовця. Зокрема, вони представлені у працях Е. Афоніна, В. Галєєва, О. Мазурик, В. Полюги, А. Пронози, А. Солнишкіної, Ю. Яременко та ін.

Нині, коли трансформуються ЗСУ, збільшується чисельність військовослужбовців-жінок, а також багато з них повертається до мирного життя, набуває актуальності дослідження шляхів їх інтеграції в суспільний простір.

Мета статті – здійснити аналіз шляхів та особливостей психопрофілактики негативних гендерних стереотипів особистості військовослужбовців-жінок після повернення у мирне життя.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. АТО та ООС зумовили суттєві трансформації у кадровому складі Збройних Сил України. Насамперед, значно зросла кількість жінок в армії, тому вирішення проблем особового складу без урахування гендерного аспекту є неможливим. Загалом, гендерні відмінності, гендерна приналежність – це важливі аспекти особистості військовослужбовця. Відповідні дослідження дають змогу усвідомити те, яким чином гендерні відмінності зумовлюють життєвий вибір особистості, стиль її поведінки і загалом роль, відведену суспільством чоловікам і жінкам військовослужбовцям. Уявлення про роль жінки, якій у ЗС відводяться обмежені ролі, суперечать їх реальній життєвій позиції. У зоні АТО й ООС побутує негативний стереотип про неможливість жінок тут самореалізуватися на рівних засадах із чоловіками. На шляху жінок до традиційно чоловічих посад у ЗСУ й АТО, ООС стоїть багато культурних, юридичних, освітніх бар'єрів. Залишається негативний стереотип щодо неможливості жінок обіймати ряд посад, хоча реально вони цілком успішно виконують такі функції. Діє також негативний стереотип щодо неможливості жінок виконувати певні види роботи, так звані важкі. Натомість, в зоні АТО жінки дуже часто успішно здійснюють ці роботи. Загалом, у сучасній Україні, зокрема в її ЗС і зоні АТО й ООС, відбувається поступове долання гендерних стереотипів, що зумовлюється активними позиціями жіноцтва щодо цього. Вагомим є також забезпечення їх професійної й особистої реалізації в мирних умовах.

Визначальним документом, своєрідним орієнтиром для розробки практичних рекомендацій щодо психопрофілактики гендерних стереотипів особистості жінки в умовах АТО й ООС для науковців і фахівців є Резолюція ООН від 5 жовтня 2009 р. Цей важливий документ є джерелом таких головних принципів, як вживання заходів щодо розширення участі жінок у врегулюванні конфліктів, мирному будівництві, зокрема шляхом їх широкого залучення до процесу прийняття політичних та економічних рішень; протидія існуючому в суспільстві негативному ставленню до питань рівної участі жінок у суспільному житті; дотримання норм міжнародного права стосовно прав і захисту жінок та дівчат; засудження всіх порушень норм міжнародного права щодо жінок і дівчат у ситуаціях збройних конфліктів і постконфліктних ситуаціях; розробка стратегії щодо залучення жінок до розширення їх участі у політичних місіях; систематичний збір і аналіз інформації щодо потреб жінок і дівчат у постконфліктних ситуаціях; сприяння гендерній рівності й розширенню прав і можливостей жінок у постконфліктних ситуаціях; забезпечення врахування гендерної проблематики у процесах мирного будівництва на постконфліктному етапі у всіх секторах; у постконфліктних ситуаціях діяти на основі консультацій із громадянським суспільством, включаючи жіночі організації; створення надійних умов для фізичної безпеки і покращення соціально-економічних умов за допомогою просвіти, врахування гендерних потреб; систематичне просування гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінки як невід'ємної частини мирного будівництва на постконфліктному етапі; розробка рекомендацій щодо удосконалення міжнародних і

національних заходів реагування на потреби жінок і дівчат у постконфліктних ситуаціях, включаючи розробку дієвих фінансових і організаційних механізмів, які гарантують всебічну і рівну участь жінок у процесі мирного будівництва [10; 11].

Звісно, найбільш фахові та практично значущі рекомендації висловлюють ті фахівці, які були в АТО й ООС. Так, свого часу низку суттєвих рекомендацій розробила й озвучила Олена Мосійчук (інструктор з медичної підготовки полку «Азов»). Зокрема, вона наголосила на необхідності максимального врахування ефективного досвіду країн ЄС, США, Канади щодо регулювання участі жінок в армії; проведенні законодавчих ініціатив для подолання дискримінації за гендерною ознакою; представленні інформації про військових-жінок у ЗМІ [11]. Важливою проблемою є використання коштів саме на армію. Для цього необхідно, аби Верховна Рада України взяла під контроль армію, її утримання.

Щодо врахування міжнародного досвіду на теренах України, то наголосимо, що у більшості країн світу жінки мають право служити в армії добровільно. Так, у США, Іспанії, Швеції, Великобританії існують спеціальні військові підрозділи, до складу яких входять жінки. Є держави, в яких жінки очолюють оборонні відомства, мають високі військові звання. Наприклад, 2008 р. американка Енн Данвуді стала першою в історії США жінкою, яка отримала звання чотиризіркового генерала. Нині збройні сили у США нараховують понад сотню жінок-генералів. Як правило, жінки служать у санітарних частинах армій світу, переважно на добровільній основі [4]. У деяких країнах світу проходження жінками військової служби є обов'язковим. Зокрема, обов'язкову військову службу проходять жінки у Норвегії, Північній Кореї, Тайвані, Кубі («де-юре»), у Лівії, Малайзії, Перу, Беніні, Еритреї, Ізраїлі. Позитивним вважається досвід Норвегії, в якій армія є особливим соціальним інститутом. Тут утверджене шанобливе ставлення до військової служби загалом, існують перспективи кар'єрного росту для жінок. Норвегія є високо розвинутою державою у питанні гендерної рівності. Так, 2014 р. тут було ухвалено закон, згідно з яким жінки віком від 19 до 44 років підлягають обов'язковому призову на військову службу терміном на 7-19 місяців. Хоч у збройних силах Норвегії не існує спеціальних квот для служби жінок, проте близько 27% жінок нині проходять військову службу [11]. Особливо корисним є досвід Ізраїлю. Ця держава є найбільш розвинутою у питанні гендерної рівності. Тут жінки і чоловіки щодо захисту держави мають цілком рівні права і можливості (крім деяких невеликих нюансів). Наприклад, жінки мають право служити в усіх частинах ізраїльської армії, крім окремих видів військ. Кількість цих частин не може бути більше однієї п'ятої від загальної чисельності з'єднань армії оборони Ізраїлю. Кожен третій солдат Ізраїлю – жінка (за статистикою 33% від загальної кількості, що становить 176,5 тисячі) [11]. Жінки проходять військову службу в сухопутних військах, на флоті, в авіації. Термін служби за призовом для них складає 2 роки, тоді як для чоловіків – на рік більше. Крім того, жінка має право отримати відстрочку, звільнення від служби в армії після одруження, вагітності, з релігійних міркувань. Тільки в Ізраїлі відправляють жінок-солдатів на фронт. Там чоловіки ставляться до них із великою повагою.

У більшості держав у сучасному світі заборонено жінкам брати участь у бойових діях. Немає жінок-снайперів, гранатометників, танкістів, оскільки вони обіймають не всі військові посади. Переважно жінки виконують медичні функції, а також роботу інженерів, зв'язкових тощо. В Україні служба в армії для жінок здійснюється на добровільній основі. Протягом останніх років в АТО й ООС активізувалося подолання гендерних стереотипів щодо служби в армії. У 2017 р. Міноборони України ухвалило рішення, спрямоване на суттєве розширення переліку військових посад, які жінки можуть обіймати в армії. Нині всі бойові посади у ЗСУ повинні комплектуватися незалежно від статі. Суттєвим кроком на шляху подолання негативних гендерних стереотипів є те, що дівчатам надано можливість після закінчення школи вступати до військових навчальних закладів [11].

Дослідження сучасних військових психологів свідчать про те, що присутність у військовому колективі жінок значно пом'якшує морально-психологічну атмосферу, командири підрозділів стають більш стриманими, у середовищі військових суттєво зростає культура взаємин між ними [2; 3; 4]. З метою подолання гендерних стереотипів щодо військових жінок обов'язковим є дотримання гендерної рівності, припинення будь-яких виявів дискримінації. Важливим є також мотивувати на військову службу жінок, надаючи їм можливість отримання вищих військових звань. Сам цей факт свідчить про те, що жінки мають можливість підніматися на вершину військової кар'єри, мають у цьому рівні права з чоловіками. Загалом, такий феномен варто розцінювати як суттєвий психологічний чинник для жінок, які перебувають в армії та вважають її місцем своєї професійної самореалізації.

Сучасна фемінізація Збройних Сил України потребує переоцінки старих уявлень про місце і ролі жінок там. Важливим на цьому етапі є максимальне поширення результатів досліджень про те, що, не дивлячись на об'єктивну і природну фізичну слабкість порівняно з чоловіками, жінки виявляються більш витривалішими і стабільнішими. Серйозним кроком у подоланні стереотипів є внесення змін до наказу Міністерства оборони України № 46 «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку». Згідно з ним, жінки можуть бути призначені на такі посади: офіцер/психолог, офіцер/народознавець, офіцер з правового виховання, офіцер/психофізіолог, перекладач, старший начальник (помічник начальника) фінансової служби, старший (молодший) науковий співробітник, начальник аптеки, начальник лазарету (медпункту), начальник відділення поліклініки (санаторію, будинку відпочинку), старший ординатор

тощо. Однак, на нашу думку, такий однотипний перелік посад для жінок-військовослужбовців є дискримінаційним. У результаті звернень жінок для них зробили доступною професію штурмана [11].

Високий рівень фізичної та психоемоційної напруги у ЗСУ є невід'ємною частиною повсякденної діяльності жінок-військовослужбовців. В умовах дійсно напруженої та відповідальної діяльності, враховуючи надзвичайно великі вимоги щодо її ефективності, гостро постає проблема психологічного розвантаження і підвищення рівня психічної саморегуляції жінок-військовослужбовців. Адже саме за допомогою методів психічної саморегуляції військовослужбовець, зокрема жінка, може поступово оволодіти прийомами регулювання рівня психічної напруженості. А потім за рахунок цього підвищувати свою особисту працездатність. Активізація емоційно-вольової сфери, максимальне й ефективне використання можливостей своєї психіки з метою підвищення ефективності військово-професійної діяльності безпосередньо пов'язані з особистісним зростанням військовослужбовців під час проходження ними військової служби. Тому доцільним є проведення емпіричних досліджень по вивченню гендерних особливостей психічної саморегуляції військовослужбовців. З цією метою варто використовувати матеріали таких методик, як опитувальник контролю за дією «НАКЕМР» Ю. Куля, опитувальник «Локус-контроль» Джуліана Роттера, психодіагностичний тест В. Мельникова і Л. Ямпольського, а також методику «Спрямованість особистості» Смекала-Кучери.

Результати емпіричного дослідження дадуть змогу визначити фактори, які впливають на психічну саморегуляцію жінок-військовослужбовців. А потім на основі результатів дослідження необхідно розробити практичні рекомендації щодо врахування гендерних особливостей психічної саморегуляції особистості. Саморегуляція повинна бути базовою умовою для самовдосконалення особистості військовослужбовців. Адже займаючись саморегуляцією, військовослужбовець формує себе як особистість. Основними методами саморегуляції мають бути такі: самооцінка, самонавіювання, самонаказ, самозаохочення, самокорекція тощо.

Практичні рекомендації повинні включати організаційні, виховні та психологічні заходи, спрямовані на оптимізацію психічної саморегуляції військовослужбовців-жінок у процесі службової діяльності. Навчальні програми по роботі з шокним досвідом і попередженням розвитку посттравматичного стресового розладу являють собою важливий і необхідний освітній інструмент для військовослужбовців. Під час таких тренінгів їх учасниці матимуть можливість отримати знання й навички, які допоможуть їм ефективно справлятися з власними психологічними станами, підтримувати інших військовослужбовців за принципом «рівний-рівному», відчувати себе серед своїх, ділитися досвідом і підтримувати один одного.

Важливим інструментом у цьому процесі повинна стати планова організація психологічної підтримки у польових умовах, тобто на полі бою. Сьогодні у ЗС України вже така практика існує. Це значною мірою сприяє покращенню психологічного клімату військовослужбовців загалом та кожного з них зокрема. Первинну психологічну допомогу необхідно надавати безпосередньо в бойових умовах. Психологічна реабілітація – це фактично допомога, яка провадиться на всіх етапах формування нової системи стосунків у ЗСУ. Завдання психолога при цьому полягає в наданні допомоги військовослужбовцям, а також членам їх сімей гармонійно інтегруватися у природний, соціальний і культурний простори мирного життя, а також реструктурувати у свідомості реальності існуючого зовнішнього світу, співвіднести їх із реальними власного внутрішнього простору. Головна місія психолога у цьому складному й відповідальному процесі – це допомогти своєму клієнту, тобто колишньому військовослужбовцеві, усвідомити можливість трансформації власного кризового стану, побачити нові перспективи та можливості для повернення у звичне мирне життя й самореалізації в ньому.

Розуміння психологом глибини і важливості біологічно-психологічного аспекту, соціальної динаміки дає можливість фахівцю-психологу разом зі своїм клієнтом дивитися на травму в широкому контексті. Також дозволяє знаходити пояснення певним симптомам і засобам для їх чіткої та правильної корекції у різних сферах життя. Загалом, усі методи корекції посттравматичного стресового розладу (ПТСР) поділяють на чотири головні категорії. *Перша категорія* – це освіта. Вона включає обговорення книг, статей, знайомство з різними концепціями фізіології та психології. Звісно, працюючи з жінками, психолог повинен враховувати це при підборі відповідних матеріалів. Також у ході освітнього процесу важливе значення має встановлення двостороннього обміну, допомога психолога клієнтові знайти власні ресурси для відновлення у мирному житті. Наприклад, звичайне і просте знайомство з клінічною симптоматикою ПТСР дає можливість клієнтові усвідомити той факт, що його переживання і труднощі, пов'язані з інтеграцією в мирне життя, є цілком природними і «нормальними» у цій ситуації. Відтак, він сподівається на розуміння фахівцем його ситуативних страждань, очікуючи від нього психологічної підтримки.

Друга категорія – це холистичне (цілісне) й оптимальне ставлення до власного здоров'я. Загалом, фізична активність, правильне і збалансоване харчування є важливою передумовою ефективною інтеграції в мирне життя. Також необхідно враховувати і таку складову морально-духовного здоров'я особистості, як духовність. Допомагає в гармонійній адаптації до мирного життя і розвинене почуття гумору. Усі ці чинники – це суттєвий внесок у процес подолання негативних стереотипів й інтеграцію жінки-військовослужбовця в мирне життя. *Третя категорія* представляє собою методи соціальної підтримки та соціальної інтеграції. Зокрема, до них належать родинна і групова терапія, розвиток масштабної мережі

самопоміги, формування активних громадських організацій, участь в їх діяльності. Звісно, групова реабілітація є більш ефективною і швидкою, ніж індивідуальна. До *четвертої категорії* належить суто терапія. Фактично це робота з реакцією втрати, різними фобійними реакціями. Остання супроводжується роботою з супутніми травмуючими образами. Також важливу роль тут відіграють бесіди на теми травматичного переживання, ефективними є й рольові ігри, а також популярна нині гештальт-терапія поряд із іншими видами психотерапії. Загалом, ці чотири методи об'єднуються поняттям «соціально-психологічна реабілітація», що є досить важливим в сучасній Україні.

Відомо, що жінок в українській армії значно менше, ніж чоловіків. На зустрічах ветеранів-чоловіків жінкам досить складно озвучити весь перелік своїх проблем і потреб, а також домогтися їх успішного вирішення. Тому надзвичайно актуальним є питання створення окремого ветеранського руху для жінок в Україні. Це суттєво сприятиме адаптації жінок-військовослужбовців після повернення з фронту, попередженню і подоланню ними ПТСР.

Жінки-військовослужбовці після повернення з АТО й ООС зустрічаються з тими самими проблемами адаптації, що й чоловіки. Однак, українське суспільство до цього часу ще не звикло сприймати дівчат-воїнів адекватно й відповідно. Саме тому найкраще допомагати ветеранам можуть самі ветерани, ті, які вже успішно пройшли шлях адаптації до мирного життя й інтегрувалися в нього. Сьогодні це вже є загальносвітовою практикою. Так, у США та Канаді діє потужний і масштабний жіночий ветеранський рух. Натомість в Україні він ще тільки зароджується. Нині сформована ініціативна група, яка розробляє шляхи і методи створення громадської «Всеукраїнської жіночої ветеранської організації». Подальшими її кроками стануть обробка і втілення різноманітних ідей і проєктів, вироблених в ході спільних дискусій і відкритого громадського обговорення. Серед уже визначених напрямів роботи варто виокремити освіту для ветеранів, їхню реабілітацію та відпочинок, а також можливість виходу на міжнародний рівень. В Україні поступово напрацьовується з цих питань цікавий і колосальний досвід, який може бути застосований в інших країнах.

Важливою складовою психологічної реабілітації є якомога ширше запровадження програм щодо реабілітації та відпочинку жінок-ветеранів. Сьогодні в Україні стає більш активною діяльність благодійного проєкту «Мандри ветеранок». Коли не має систематичних державних реабілітаційних програм для колишніх учасниць АТО й ООС, у процес включилися представники громадянського суспільства. Організатори цього проєкту переконані, що кращої психологічної реабілітації, ніж мандри по Україні та в інші країни, фактично не існує. Крім того, збільшення можливостей для навчання ветеранів-жінок АТО й ООС є свідомим кроком на шляху до розширення і зміцнення спільноти жінок-українок, які повернулися з поля бою. Після того, як жінки-військовослужбовці повернулися у мирне життя, для них складним є процес пошуку і віднаходження себе у цивільному житті. Суспільство покликане донести до них думку про те, що місія ветеранів не повинна завершуватися на фронті. Натомість, їм необхідно після повернення знаходити себе у мирному житті. А суспільство має забезпечити їм максимально комфортну зустріч. Тут визначальною повинна стати ідея створення для військовослужбовців та членів їх родин, які звикли працювати у конкретних умовах військового життя, сприятливих умов для занурення в інтелектуальне й духовне середовище освітніх закладів. Місія останніх – створити у ветеранів чітке відчуття й усвідомлення світу цивільного на рівні найбільш прогресивних і перспективних освітніх колективів. У цих зібраннях люди ветерани АТО й ООС мають знайти шляхи для своєї професійної реалізації.

Так, у липні 2018 р. Києво-Могилянська академія оголосила конкурс на отримання стипендійного гранту для навчання ветеранів АТО й ООС. Це стало суттєвим кроком у процесі позитивної адаптації жінок-ветеранів до мирного життя. На сучасному етапі – це пілотний проєкт, для повної реалізації якого необхідно сформувати фонд, здатний на постійній основі надавати стипендії ветеранам, зокрема жінкам, для навчання. Саме події на Сході України актуалізували створення й поширення освітніх програм для ветеранів. Їх кількість протягом останнього часу суттєво зростає. Варто наголосити, що студентки-ветеранки потребують не тільки перекваліфікації, а й усебічної підтримки, зокрема психологічної.

Висновки. Загалом, вважаємо за необхідне виокремити низку рекомендацій щодо профілактики негативних гендерних стереотипів щодо особистості жінки в умовах АТО та ООС. По-перше, це врахування положень Резолюції ООН від 05.10.2009 р. щодо ширшого залучення жінок до вирішення важливих питань політико-економічного плану в конфліктних і постконфліктних ситуаціях. По-друге, врахування і запровадження в Україні досвіду країн ЄС, США, Канади щодо регулювання участі жінок в армії. По-третє, проведення законодавчих ініціатив для подолання дискримінації за гендерною ознакою. По-четверте, належне представлення інформації про військових-жінок у ЗМІ. По-п'яте, надання можливостей жінкам отримання високих військових звань, зокрема, генерала. По-шосте, внесення змін до наказу Міністра оборони України № 46 «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку».

Крім того, ми пропонуємо конкретні рекомендації для психопрофілактики негативних гендерних стереотипів щодо особистості жінки в умовах АТО й ООС. По-перше, проведення емпіричних досліджень гендерних особливостей психічної саморегуляції військовослужбовців. По-друге, запровадження організаційних, виховних та психологічних заходів, спрямованих на оптимізацію психічної саморегуляції військовослужбовців-жінок. По-третє, впровадження навчальних програм по роботі з шокним досвідом і попередженням розвитку посттравматичного стресового розладу. По-четверте, впровадження програм щодо

реабілітації та відпочинку жінок-військовослужбовців. П'яте. Надання первинної психологічної допомоги жінкам-військовослужбовцям у бойових умовах та їх соціально-психологічна реабілітація. Шосте. Створення і поширення освітніх програм для ветеранок АТО й ООС. Сьоме. Запровадження і підтримка ветеранського руху як методу адаптації жінок після повернення з фронту, попередженню та подоланню ПТСР.

Перспективи подальших досліджень. Соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення потребує подальшого додаткового емпіричного дослідження проблематики щодо профілактики негативних гендерних стереотипів особистості військовослужбовця-жінки.

Список використаних джерел

1. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні: Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН / [укл. М. Корюкалов; за сприяння Програми ООН Жінки «Підсилення підзвітності у фінансуванні гендерної рівності. Партнерство ЄС і ООН з гендерної рівності» в Україні, Представництва Фонду Фрідріха Еберта в Україні та українського жіночого фонду]. – К., 2014. – 120 с.
2. Дубчак Н. Сильний бік «слабкої» статі / Н. Дубчак // Крона. – 2009. – С. 25–27.
3. Дубчак Н.І. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики / Н.І. Дубчак // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4 (9). – С. 187–192.
4. Дудко Є. Гендерована війна: феміністичний аналіз / Є. Дудко // Журнал соціальної критики «Спільне». – 28 листопада 2014 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://commons.com.ua/genderovana-vijna/>
5. Єрьоменко Н. Як сприймають жінок на війні? / Н. Єрьоменко // Insider. – 1 жовтня 2015р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/560a9df624e78>
6. Женщины-воины – секретное оружие Украины // Секретный фронт, 19.08.2015 [Электронный ресурс] Режим доступа :http://www.youtube.com/watch?v=CkwfWP_CwTM
7. Жінки в армії всупереч всьому // Українська правда. Життя. – 13 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2015/10/13/201761>
8. Збройні сили (Дискримінація за ознакою статі) // На межі: Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні / The Equal Rights Trust Country Report Series. – Лондон. – Серпень 2015. – 444 с.
9. Калагін Ю.А. Стереотипи військовослужбовців-жінок про армію та військову службу / Ю.А. Калагін // Грані. – 2014. – № 2. – С. 112–117.
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок / ООН, Конвенція, Міжнародний документ від 18.12.1979 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207
11. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО: (соціологічне дослідження) / за заг. ред. Т. Марценюк ; виконавці проекту : М. Берлінська, Т. Марценюк, А. Квіт, Г. Грищенко. - [Київ : НаУКМА, 2015], 89 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Henderna polityka ta instytutsiini mekhanizmy yii realizatsii v Ukraini: Natsionalnyi ohliad vykonannia Ukrainoiu Pekinskoii deklaratsii ta Platformy dii i zakliuchnykh dokumentiv Dvadsiat tretioi spetsialnoi sesii Heneralnoi Asamblei OON / [ukl. M. Koriukalov; za spriyannia Prohramy OON Zhinky «Pidsylennia pidzvitnosti u finansuvanni hendernoii rivnosti. Partnerstvo YeS i OON z hendernoii rivnosti» v Ukraini, Predstavnytstva Fondu Fridrikha Eberta v Ukraini ta ukrainskoho zhinochoho fondu]. – K., 2014. – 120 s.
2. Dubchak N. Sylnyi bik «slabkoi» stati / N. Dubchak // Krona. – 2009. – S. 25–27.
3. Dubchak N.I. Zhinky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: problemy hendernoii polityky / N.I. Dubchak // Stratehichni priorytety. – 2008. – №4 (9). – S. 187–192.
4. Dudko Ye. Henderovana viina: feministychnyi analiz / Ye. Dudko // Zhurnal sotsialnoi krytyky «Spilne». – 28 lystopada 2014 r. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://commons.com.ua/genderovana-vijna/>
5. Ieromenko N. Yak sprymaiut zhinok na viini? / N. Yeromenko // Insider. – 1 zhovtnia 2015r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/560a9df624e78>
6. Zhenshhiny-voiny – sekretnoe oruzhie Ukrainy // Sekretnyj front, 19.08.2015 [Jelektronnyj resurs] Rezhym dostupa :http://www.youtube.com/watch?v=CkwfWP_CwTM
7. Zhinky v armii vsuperech vsomu // Ukrainska pravda. Zhyttia. – 13 zhovtnia 2015 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://life.pravda.com.ua/columns/2015/10/13/201761>
8. Zbroini syly (Dyskryminatsiia za oznakoiu stati) // Na mezhi: Vyrishennia problem dyskryminatsii ta nerivnosti v Ukraini / The Equal Rights Trust Country Report Series. – London. – Serpen 2015. – 444 s.
9. Kalahin Yu.A. Stereotypy viiskovosluzhbovtiv-zhinok pro armiiu ta viiskovu sluzhbu / Yu.A. Kalahin // Hrani. – 2014. – № 2. – S. 112–117.
10. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok / OON, Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 18.12.1979 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207
11. «Nevydymyi batalion»: uchast zhinok u viiskovykh diiakh v ATO: (sotsiolohichne doslidzhennia) / za zah. red. T. Martseniuk ; vykonavtsi proektu : M. Berlinska, T. Martseniuk, A. Kvit, H. Hrytsenko. - [Kyiv : NaUKMA, 2015], 89 s.

Slipushko, G.M. Overcoming negative gender stereotypes about servicewomen. The article deals with negative gender stereotypes about servicewomen and gives recommendations for overcoming them. The author makes recommendations for overcoming negative gender stereotypes about servicewomen in the anti-terrorist operation (ATO) and joint-forces operation (JFO) based on the resolution of JFO of 5.10.2009 on engaging women in solving important political and

economic problems in the armed conflict and post-conflict situations; experience of the EU, the USA and Canada in women's service in the army; laws on fighting gender discrimination; the media policy of spreading a positive image of servicewomen; and the order of the Ministry of Defense of Ukraine № 46 «On Integration of Women in Military Service».

The recommendations on overcoming negative gender stereotypes about servicewomen in ATO and JFO call for empiric investigations into stereotypes about servicewomen; organizational, educational and psychological instruments for promoting mental self-regulation of servicewomen; new evidence-based methods to treat post-traumatic stress disorder; servicewomen rehabilitation programs; psychological help to women-combatants and their social and psychological rehabilitation; effective educational programs for ATO and JFO veterans; active veteran movement as a servicewomen social re-adaptation method.

Keywords: prevention, gender stereotypes, servicewomen, ATO, JFO, equal rights.

Відомості про автора

Сліпущко Галина Миколаївна, студентка Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Slipushko, Galyna M., student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

E-mail: gslipushko@gmail.com

УДК 159.9:371.134

Стасько О.Г., Зольникова С.В.

ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УМОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стасько О.Г., Зольникова С.В. Глибинно-психологічна сутність феномена умовних цінностей. У статті розкрито психологічний зміст феномена умовних цінностей, виявлено глибинно-психологічні передумови їх формування. Доведено зв'язок умовних цінностей з ідеалізованим «Я» суб'єкта та психологічними захистами (базовими та ситуативними). Окреслено вплив умовних цінностей на формування ідеалізованого «Я» особистості. Розкрито зв'язок умовних та нормативних цінностей. Показано, що групова психокорекція за методом активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) допомагає суб'єкту усвідомити умовність цінностей та нівелювати труднощі спілкування.

Ключові слова: умовні цінності, нормативні цінності, ідеалізоване «Я», психологічний захист, психокорекція, метод активного соціально-психологічного пізнання (АСПП).

Стасько О.Г., Зольникова С.В. Глубинно-психологическая сущность феномена условных ценностей. В статье раскрыто психологическое содержание феномена условных ценностей, установлены глубинно-психологические предпосылки их формирования. Доказана связь условных ценностей с идеализированным «Я» субъекта и психологическими защитами (базовыми и ситуативными). Определено влияние условных ценностей на формирование идеализированного «Я» личности. Раскрыта связь условных и нормативных ценностей. Показано, что групповая психокоррекция по методу активного социально-психологического познания (АСПП) помогает субъекту осознать условность ценностей и нивелировать трудности общения.

Ключевые слова: условные ценности, нормативные ценности, идеализированное «Я», психологическая защита, психокоррекция, метод активного социально-психологического познания (АСПП).

Постановка проблеми. Проблема дослідження цінностей посідає в практичній психології особливе місце. Незважаючи на те, що вона досліджувалася тривалий час філософією, соціологією, психологією, однак сьогодні не втратила своєї актуальності, про що свідчать постійні дискусії на сторінках видань різноманітної спрямування – від суто академічних, спеціалізованих і до тих, що орієнтуються на масового читача. Аналіз наукової літератури з проблеми цінностей засвідчує, що вони займають одне з ключових місць у вивченні процесів формування та розвитку особистості, істотно впливають на процес її становлення, зорієнтовують діяльність. Вони безпосередньо пов'язані з мотиваційною сферою особистості, виступають у якості регулюючого фактора життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській та зарубіжній психології вивченню феномену цінностей присвячені праці М.Й. Боришевського [1], В.В. Знакова [2], О.П. Колісника [3], В.В. Москаленко [4], К. Роджерса, М. М. Слюсаревського [5], О. Г. Стасько [6], Г. Олпорта [7], В. Франкла [8], Е. Фромма [9], Ю.Ж. Шайгородського [10], Т.С. Яценко [11-13] та ін..

Попри велику кількість досліджень, присвячених проблемі цінностей, у науковій літературі ще недостатньо досліджено питання щодо їх значення у формуванні несвідомої сфери психіки. Свідоме і несвідоме виникають і функціонують через біомнну системну відносин. Поза увагою науковців залишаються немотивовані вчинки, ірраціональні дії, інфантильні та регресивні прояви поведінки, які детермінуються умовними цінностями. Тому, незважаючи на численні наукові пошуки, пов'язані з дослідженням цінностей, проблема умовних цінностей суб'єкта в теоретичному, феноменологічному та практичному аспектах залишається відкритою, що й обумовлює актуальність теми дослідження [6].